

1.01
Prejeto 15. 9. 2009

UDK 001:575.8(497.4)"1864/1918"

Željko Oset*

Recepcija evlucijske teorije in enciklike Quanta Cura

IZVLEČEK

V razpravi avtor predstavlja poglede na evlucijsko teorijo in papeško encikliko *Quanta Cura* v dobi gradnje temeljev slovenske kulturne in politične stavbe. Oba dogodka sta pomembni prelomnici, prva v razvoju interdisciplinarne raziskave izvora in razvoja živih vrst, druga pa pri vplivu Cerkve na kulturo oziroma znanost. Omenjena enciklika pomeni namreč začetek novotomistične filozofije. Pri tem je treba poudariti, da Darwinova teorija ni ključno vplivala na oblikovanje papeške okrožnice.

Ključne besede: Charles Darwin, darvinizem, *Quanta cura*, recepcija darvinizma na Slovenskem, Jožef Stefan, Ferdo Kočevar, Janko Pajk

ABSTRACT

THE RECEPTION OF THE THEORY OF EVOLUTION AND THE ENCYCLICAL QUANTA CURA

In the following discussion the author presents the views of the Theory of Evolution and the Pope's encyclical *Quanta Cura* in the period when the Slovenian cultural and political structure was being established. Both of these events represent an important turning point - the former for the development of inter-disciplinary research of the origin and development of species, and the latter for the influence of the Church on culture or science. Namely, the aforementioned encyclical represents the beginning of the Neothomist philosophy. Here we should emphasise that Darwin's theory had not significantly influenced the formulation of the Pope's encyclical.

Key words: Charles Darwin, *Quanta Cura*, reception of Darwinism in Slovenia, Jožef Stefan, Ferdo Kočevar, Janko Pajk

* Univ. dipl. zgodovinar, mladi raziskovalec, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1; SI-1000 Ljubljana; e-naslov: zelkoo@inz.si

Letos mineva 200 let od rojstva Charlesa Darwina, 150 let od objave njegove knjige *Origin of Species*, 55 let od njenega prevoda v slovenščino¹ in 145 let od objave papeške enciklike papeža Pija IX. *Quanta Cura*. Obletnice kot take so umetne ločnice, s katerimi izpostavljamo pomembnejše dogodke, ki so zaznamovali preteklost. Prelomnice torej ponujajo priložnost za razmislek in ovrednotenje, saj imajo zaradi svojega pomena funkcijo simbolov dobe modernizacije oziroma zavračanja le-te ter hkrati ponujajo nove rešitve podmen za oblikovanje družbenega razvoja.

Darwin in evolucija sta kulturna simbola znanstvene revolucije ter predstavljata utrditev znanstvene argumentacije kot znanstvenega etosa brez dogem. Pri tem je zanimivo, da je Darwin kot neprofesionalni naravoslovec sprožil znanstveno razpravo o nastanku živih vrst, s čimer so bili položeni temelji biologiji in ekologiji.² S tem znanstveni pristop, pri katerem se spoznanja in dognanja dopolnjujejo in spreminjajo, postane sodobna vera, ki stopa v interakcijo, lahko rečemo tudi v endemično stanje konfliktnosti z na videz nespremenljivo vero, katere temelj predstavljajo dogme. Ob tem velja opozoriti, da se niso ohranjale samo verske dogme, ampak je bil pristop tradiranja značilen tudi v visokoškolskem sistemu. Do preloma na univerzah je prišlo z visokošolsko reformo na začetku 19. stoletja.³

Za razumevanje pojava spoznanj in njihove recepcije je pomembno poznavanje družbene klime, saj ima vse antropološki značaj. Hkrati velja opozoriti na intelektualno prtljago, ki je ključna za razumevanje "hitrih sprememb".⁴ Zato novosti, sploh takšne, ki spreminjajo temelje zaznave sveta, trčijo na zadržanost in nasprotovanje. Darwinova hipoteza je v tem pogledu izpostavljena, saj je postavila prelomno teorijo o nastanku človeka. Do tedaj je kljub raznim pomislekom veljala biblijska zgodba.⁵ Darwinova teorija ni bila naravnana protiversko, saj ni (povsem) izključila možnosti obstoja Boga. Darwin kot diplomirani teolog ni želel spora s Cerkvijo, ampak - kot je poudaril v pismu prijatelju in učitelju Adamu Sedgwicku, profesorju na Cambridgeu (ki je sicer nasprotoval Darwinovi teoriji) - je le objavil sadove svojega dela, opravljenega po svojih najboljših zmožnostih.⁶ V Veliki Britaniji evolucijski nauk ni bil v neposrednem konfliktu z Anglikansko cerkvijo. O tem priča Darwinov pokop v Westminsterški opatiji in govor centerburyskega nadškofa leta 1885 ob odkritju Darwinovega kipa, v katerem je poudaril, da je evolucija v popolnem skladju z Biblijo.⁷ Povsem drugačno razmerje se je oblikovalo na celine, predvsem v Nemčiji, kjer je glavni zagovornik darvinizma Ernst Haeckel

1 Jovan Hadži je v spremni študiji k slovenskemu prevodu *Origin of Species* napisal, da je prevod potreben zaradi poznavanja tega prelomnega dela. Kot je poudaril, je s tem v slovenščini dostopna teorija o evoluciji, ki je v logični povezavi z dialektičnim in historičnim materializmom. Materializem je predstavljal podstat marksizma, zaradi česar je obstajal poseben interes za prevod. Jovan Hadži: *Darwin in njegovo delo*. V: *O nastanku vrst*. Ljubljana 1954, str. 5 in 18-19.

2 Marcel Pernant: *Knjiga o Darwinu*. Ljubljana 1959 (dalje Pernant, *Knjiga*), str. 160.

3 Najprej v Nemčiji s šolsko reformo tako srednjega in visokega šolstva, s katero se je uveljavil "Humboldt&Shleichermacher" pristop "forschung&lehre". Ta pristop je bil Avstriji uveden z zakonskimi predpisi po marčni revoluciji. Hans Lentze: *Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein*. Wien 1962.

4 Pernant, *Knjiga*, str. 57.

5 Linne je v zadnjih izdajah dela *Systema naturae* (od 1762 dalje) dopuščal omejen razvoj živih bitij. Prvi, ki je znanstveno nakazal možnost razvoja vrst, je bil Buffon, profesor na Sorboni. Zaradi ukora teološke fakultete je omenjeno tezo preklinal. Pernant, *Knjiga*, str. 56.

6 Darwin Correspondence Project: Letter 2555, <http://www.darwinproject.ac.uk/darwinletters/calendar/entry-2555.html>, pridobljeno 14. 8. 2009.

7 Pernant, *Knjiga*, str. 83-85.

postavil znanost nasproti veri. Odnos je označil kot obratno sorazmeren; menil je, da se tam, kjer se začne vera, konča znanost. Zaradi tega je postal zastavonoša antiklerikalizma in kasneje kulturnega boja. Odpor proti Cerkvi oziroma ultramontanizmu je v Nemčiji skoraj izključno stvar univerz.⁸ Pri vsem skupaj je zanimivo, da papež kot vrhovni predstavnik Cerkve v svojih dokumentih ni nikoli eksplicitno zavrnil evolucije, tudi ne v encikliki *Quanta Cura*, ki je obsodila "sodobne zmote liberalizma in materializma". Seveda pa so cerkveni predstavniki izražali dvom še pred nekaj leti. Tako je kardinal Chtistoff Schönborn, bivši študent in prijatelj papeža Benedikta XVI., leta 2006 rekel, da je nauk o evoluciji nezdržljiv s krščansko vero. Kljub temu - ali pa prav zaradi tega - je Vatikan ob obletnici izida *Origin of Species* sponzoriral akademsko posvetovanje o skladnosti evolucije in kreacije.⁹

Darvinizem je sprožal znanstveno razpravo, tudi idejno-nazorsko konfrontacijo, prav tako pa je bil zlorabljen v politično-ideološke namene tretjega rajha. Zaradi uporabe načel socialnega darvinizma in evgenike je umrlo več milijonov ljudi, predvsem Judov.¹⁰

Znanost je v 19. stoletju zaradi svojega vpliva na vsakdanje življenje pridobivala na pomenu in je predstavljala pomembno vrednoto. S sintetiziranjem izsledkov opazovanj in eksperimentalnega dela so znanost oziroma izumi pospeševali modernizacijo tako pri posamezniku kot pri (zamišljeni) skupnosti.¹¹ Zato je znanost postala sestavni del nacionalne identitete. Rudolf Virchow je na zborovanju nemških naravoslovcev in zdravnikov 1865 v Hannoveru izpostavil naravoslovno metodo kot apotezo nemške miselnosti oziroma kulture. Ob tem velja poudariti, da je Virchow zavračal Darwinovo evolucijsko teorijo.¹²

⁸ Pernant, Knjiga, str. 86-87. Aubert R. - Rogier L.J.: *Od cerkvene države do svetovne Cerkev*. Ljubljana 2000, str. 62-65. V publicistiki je bil pogost očitek, da vera zavira napredek. Podoben očitek je letel na narodne programe, ki so kot eno izmed ključnih sestavin izpostavljalo vero, saj na bi tako predstavljali oviro za napredek. Ta očitek so v ustavni dobi slovenskimi narodnim voditeljem pogosto lansirali nemški politiki in publicisti. V: *Slovenec*, 5. 2. 1867, št. 15, str. 64.

⁹ David Willey: *Vatican hosts Darwin conference*. BBC: News, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7920205.stm>, pridobljeno 3. 3. 2009. Prvi prevod monografije v slovenščino je bil leta 1954. Pernant meni, da široka (ne dobesedna) interpretacija, ki jo je sprejel tridentinski koncil, dopušča tako pri svetem Avguštinu kakor tudi pri svetem Tomažu možnost evolucije. Pernant, Knjiga, str. 57.

¹⁰ Na podlagi evolucijske teorije Charlesa Darwina in nemškega zoologa Ernsta Heinricha Haeckla ter raziskav človeških migracij in kulturnega transferja je Friedrich Ratzel oblikoval koncept življenjskega prostora - *Lebensraum*. Ker je bila to raziskovalna študija, je bila namenjena splošni, nepolitični uporabi. Nacistična zloraba oziroma uporaba v politično prostorske koncepcije je imela tragične posledice za celotno Evropo.

¹¹ Gregor Schöllgen: *Die Zukunft beginnt in den Köpfen, Ingenieure und die Geisteswissenschaft*. V: *Forschung und Lehre*, 6, 1999, št. 5, str. 246-248. Jakob Žnidaršič: *Oko in vid*. Ljubljana 1880, str. 3.

¹² Constantin Goschler: *Deutsche Naturwissenschaftler und naturwissenschaftliche Deutsche, Rudolf Virchow und die "deutsche Wissenschaft"*. V: *Wissenschaft und Nation in der europäischen Geschichte, Frankfurt an der Main in New York 2002*, str. 106-112./ *Tehnicus terminus*. V sestavku bom uporabljal sintagmo evolucijska teorija, ker menim, da je ustrežnejša oznaka kot evolucijski nauk. Slednji izraz razumem kot pojavno obliko pozitivizma in prepričanja o "objektivnosti eksaktne znanosti". S tem je evolucijska teorija postala znanstvena dogma. Evolucija je neponovljiv zapleten proces, ki ga je možno argumentirano pojasniti in mu določiti podmene. Kljub temu je zaradi statusa že izvršenega procesa in objektivnih omejitev pri spremljanju procesa možno določiti "zgolj verjetno inter-

Če povzamem Karla Popperja, je v dobi modernizacije človeški duh napredoval kot druga stopnja evolucije. Druga faza se od prve faze biološke evolucije loči po hitrem spreminjanju, napredovanju ter vsebuje dinamično komponento (spremenljivost, ki povzroča negotovost).¹³ Ključni pogoj, ki je omogočil "evolucijo duha", je znanstveni in kulturni napredek, ta pa je po mnenju Maxa Webra posledica zmaga razuma (uma) nad magijo ("Entzauberung der Welt").¹⁴ Ob tem je treba poudariti, da je novoveške raziskovalce in znanstvenike motiviralo iskanje naravnih zakonitosti in resnice. Njihov namen torej ni bil, da bi postali Prometeji sodobne družbe.

Sodobna doba tehnike se je začela s sintetiziranjem izsledkov spoznanj o ustroju narave oziroma s formulacijo naravnih zakonov z matematičnim jezikom. Tehnična revolucija pomeni dokončno potrditev zmage razuma nad magijo ter uresničitev ambicij po redefiniciji splošnega oziroma zamenjavo transcendentalnega s prisotnimi naravnimi zakonitostmi.¹⁵

* * *

Do prelomnih spoznanj pride znanstvenik z oblikovanimi raziskovalnimi nastavki, problemskim pristopom in tudi srečo. Takšen pristop se je uveljavil pri (sodobnem) znanstvenoraziskovalnem preučevanju narave. Pri evolucijski teoriji je bil ključnega pomena problemski pristop z oblikovanimi raziskovalnimi nastavki, saj je bila močno usidrana dogma o stvarjenju človeka. Poleg tega je bilo malo objektivnih elementov v obliki arheološkega materiala. Slednji je bil namreč dokaj skop, raznovrsten, časovno in geografsko neenoten in je zato omogočal postavljanje raznih podmen, teorij.¹⁶ Do večjih najdb fosilov in okostnjakov je prišlo v Afriki šele v tridesetih letih 20. stoletja, še več pa po drugi svetovni vojni.¹⁷ Zato je Darwinova evolucijska teorija predstavlja lakmusov papir za sodobno znanstvenoraziskovalno delo oziroma pridobitev spoznanj na podlagi skrbnega znanstvenega opazovanja in primerjanja. Darwin je moral dokazati, da med človekom in opico ne zeva takšen prepad, ki bi nujno zahteval posebno, nadnaravno kreacijo človeka. Takšna teza je pričakovano naletela na nasprotovanje ali pa vsaj zadržanost, saj je implicitno znižala pomen človeka oziroma ga je povezala z ostalim živim svetom.¹⁸ Ob predstavitvi je evolucijska teorija prestavljala smelo hipotezo, vendar je z znanstveno razpravo in novimi odkritji prerasla v verjetno teorijo. Z novimi

pretacijo" ali teorijo. Zanimivo je tudi, da se oznaka nauk uporablja tako za teološka kakor tudi znanstvena spoznanja.

¹³ Heinz Dudeck: Die Zukunft beginnt in den Köpfen, Ingenieure und die Geisteswissenschaft. V: *Forschung und Lehre*, 4, 1997, št. 1, str. 3-6.

¹⁴ Gregor Schöllgen, Ein wilder Hazard. Max Weber Rede "Wissenschaft als Beruf". V: *Forschung und Lehre*, 6, 1999, št. 5, str. 246-248.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Leta 1856 je bilo najdeno okostje v dolini reke Neander, zaradi česar je vrsta dobila poimenovanje Homo neanderthalis. V slovenskem časopisu se je kasneje pojavil zapis, da gre najverjetneje za vojaka, padlega v spopadih po bitki narodov pri Leipzigu.

¹⁷ Lazar Jovančič: Novi pogledi na evolucijo človeka. V: *Proteus*, 1964-1965, št. 9-10, str. 237-242.

¹⁸ Ta teorija o enolinijski evoluciji je ostala v veljavi skoraj do druge svetovne vojne. Z vključitvijo antropologov je bil sprejet razpršen razvoj človeka, po podobnem evolucijskem mehanizmu, katerega so sooblikovale kulturno-sociološke zakonitosti. Božo Škerlj: Vloga in mesto neandertalcev v človeški evoluciji. V: *Arheološki vestnik*, 1956, št. 2, str. 347-368. Prim. Božo Škerlj: Današnji problemi evolucije človeka. V: *Arheološki vestnik*, 1951, št. 1, str. 40-59.

najdbami človeških ostankov in z novimi geološkimi spoznanji pa je postala (kar se tiče mehanizma) "resničen biološki nauk". Takšno sosledje dogodkov je značilno za večino Evrope, ob tem pa je treba poudariti, da je recepcija darvinizma odvisna od svetovnonazorskih in družbenih okoliščin. Slovenski prostor je tipičen primer, kjer se teorija zaradi prepojenosti intelektualne prtljage s krščansko miselnostjo ni uspela uveljaviti. Kljub temu je bila znana slovenskim izobražencem že ob njeni predstavitvi oziroma ob prevodu *Origin of Species* v nemščino leta 1860, kar kaže na to, da so bili slovenski izobraženci vpeti v evropski znanstveni prenos. Nosilci tega so bili predvsem študenti in nekateri od njih so (zasebno) sprejeli evlucijsko teorijo. Ob tem se zastavlja vprašanje svobode kot nujnega pogoja za znanstveno delovanje. Raziskave odkrivajo, da je bila Ljubljana kot slovenska kulturna metropola bolj konservativna kot druga avstrijska mesta. To je bil tudi eden izmed očitkov, zakaj naj se ne ustanovi vseučilišče v Ljubljani. Kljub vsemu se je evlucijska teorija uveljavila postopoma, dokončno šele po drugi svetovni vojni.¹⁹

Teorija o evoluciji je bila v dobi vzpona znanosti preizkus za družbo, ki je čedalje bolj uporabljala naravne zakonitosti človeku v prid. Jožef Stefan je konec petdesetih let 19. stoletja ocenil, da je prišlo s tehničnimi inovacijami do miselnega preobrata: "Nekdaj so mrtve stvari vladale človeku, danes so moči in materije v naših vednostih mrtve in duhu našemu podložne." Iz radovednosti so se "rodile po dolgoletnem premišljevanju naše vednosti /.../ ta nagib bode nas peljal še dalje do zmirom večega in lepšega spoznanja. Z vsako stopnjo, katero stori človek na tem potu, se vzdigne više čez vse druge zemeljske stvari; oklep, ki stiska duh njegov in veže ga k zemlji, pada za oklepom; ta pot ga pelje k prestolu, kterega mu je namenila božja roka, dodelivši mu um." S tem je Stefan verjel v inteligentni načrt Boga Stvarnika, hkrati pa nakazal na miselni preobrat - evolucijo razmišljanja, ki je imela za sabo neodvisen mehanizem. Stefan je nadalje opozoril na opazovanje narave, kar je privedlo do revolucionarnih spoznanj, ki so presegle prag družbene uspešnosti in dosegle splošno družbeno akreditacijo.²⁰ Stefan je opozoril na miselni preobrat in posledični vzpon naravoslovja, ki je delil zgodovino na eni strani na dolgo dobo "duševnega spanja" in na drugi strani na dobo "zbujanja". V prvi dobi je človek verjel v metafizične silnice, zaradi česar je zemeljske reči pojasnjeval z nadzemljskimi vzroki. V drugi dobi so na pomenu pridobila spoznanja o naravi, do katerih so prišli s pomočjo opazovanja. Porast pomena spoznanj pomeni hkrati porast omikanosti, ki je obratno sorazmeren z metafizičnimi elementi. Zadnja stopnja procesa omikanosti je naravoslovje kot sistem iskanja naravnih zakonitosti, ki so neodvisne od metafizičnih vplivov. Znanost je s tem vzpostavila sistem veljavnih trditev, s čimer je naravoslovje prevzela funkcijo in vlogo vere.²¹ Slednje je predstavljalo konfliktno polje s Cerkvijo. Zato ne preseneča, da je vzponu naravoslovja v 19. stoletju sledila reakcija Cerkve, ki je smisel svojega obstoja vi-

¹⁹ Jovan Hadži: Darwin in njegovo delo. V: O nastanku vrst. Ljubljana 1954, str. 6. Rektorjev govor. V: Slovenec, 6. 12. 1865, št. 94, str. 378. Monika Stromberger: Stadt, Kultur, Wissenschaft. Urbane Identität, Universität und (geschichts)wissenschaftliche Institutionen in Graz und Ljubljana um 1900. Köln 2004, str. 10-43. Prim. Janko Polec in Bogumil Senekovič. Vseučiliški zbornik. Ljubljana 1902, str. 346-409.

²⁰ J. B.: Vedna pravda. V: Glasnik slovenski, 1864, št. 5, str. 153-154.

²¹ Jožef Stefan: Naturoznanske poskušnje. V: Glasnik slovenski, 1859, št. 1, str. 9-11.

dela v poklicanosti za duhovno oskrbo človeka kot posameznika in hkrati pripadnika skupnosti.²²

Na miselni preobrat nakazuje tudi razmišljanje Ferda Kočevarja o prevladi človeka nad naravo ter samozadovoljstvo nad tem dejstvom. Kočevar je zapisal: "Ponaša se s tem, da je naravi okove skoval, da ž njo zvezano obrača, kakor se mu vidi, da je zanj najbolje; ponaša se s tem, da je sebe za gospodarja povišal, njo pa v svojo krotko sužnico ponižal." Ob tem je zanimiva umestitev recepcije Darwinove evolucijske teorije, saj je eden izmed prvih njenih javnih zapisov v slovenščini: "Šele s stvarjanjem jezika, če je Darwingova teorija prava, slekel je človek živinsko kožo." Kočevar je namreč menil, da je "jezik najlepši dar božji". Kljub temu je citiral Herderjevo misel, da je jezik "nezdružljivo znamenje človeštva in razuma".²³

Darwinova teorija je v ustavni dobi posegla v razpravo o programskih izhodiščih za slovensko emancipacijo, ki je predstavljala srž narodnega programa. Letega označuje v publicistiki pogosto omenjena zahteva po omikanju. Prizadevanje za emancipacijo in omikanje je bilo zaznano kot rodoljubno delo, ki je hkrati predstavljalo tudi "dolžnost" za vsakega izobraženca. To sovпада z usmeritvijo, da je treba izobraziti širok krog Slovencev, zaradi česar morajo biti "znanstvene" knjige napisane splošno (število bralcev "strogo znanstvenih" zadev v slovenščini ni presegalo 100).²⁴ Ob tem je katoliški tisk bolj poudarjal moralno komponento omikanja. Tako je Zgodnja danica pogosto pisala o potrebi po olikanju, kar je v bistvu pomenilo omikanje na krščanski podlagi.²⁵ Zaradi tega je bilo zavrjneno vse tisto, kar ni bilo na tej podlagi. V tem kontekstu moramo razumeti časopisno polemiko z nemškim tiskom, ki so ga dolžili, da kviri krščansko miselnost, in mu hkrati očitali judovske in prostožidarske povezave.²⁶ Stanje duha nakazuje retorično vprašanje dopisnika z Dunaja: "Ali res ne moremo brez tistiga silniga izobraženja obstati? Ali nam res ni drugače živeti de moramo z njim v en rog

²² Prav tam.

²³ Ferdo Kočevar: Pomenki o naših literarnih zadevah: II - jezik. V: Glasnik slovenski, 1867, št. 16, str. 278-282.

²⁴ Prim. Ivan Tušek: Štirje letni časi. Ljubljana 1867, str. III-VI. J. G. Verdelski: Nekaj o stanju in potrebah našega slovstva. V: Glasnik slovenski, 1863, št. 1, str. 24-26. Ivan Geršak: Slovenci. V: Čitalnica, 1865, št. 1, str. 1-2. Mohorjeva družba in društvo Slovenska matica kot uresničevalki procesa omikanja. Česa je Slovincem treba, šesti del. V: Slovenec, 4. 2. 1865, št. 7, str. 25. Pisatelji morajo pisati "vedno primerno duha našega naroda". Naloga naših pisateljev v sedanjem času. V: Slovenec, 8. 4. 1865, št. 25, str. 97.

²⁵ Dopisnik iz Gradca s psevdonimom Savina je objavil misel, objavljeno v časniku Tagespost, da nemški narod za vse ostale "denkt, dichtet und forscht". Ob tem se je pritoževal, da Karel-Francova univerza ne izpolnjuje poslednje volje nadvojvode Karla II., tako v narodnem, kot verskem pogledu ("slovenska mladina na graškem vseučilišču prizadeva za resniše reči, nego za 'močerada'; da se pripravlja s sveto resnobo za narodno delovanje; da si ne kviri ne uma ne serca; da jej je mar za zdrava načela, ne pa za 'noblesse' modernih idej; - da ostati hoče zvesta sporočilom svojih dedov!"). Zato je od slovenski poslanci pričakoval, da si bodo prizadevali, da graško vseučilišče ohrani krščanski značaj. Opozori je tudi na neaktivnost dveh škofov in prošta, ki so sedeli v graškem deželnem zboru. Na koncu je Savina zavrnil oceno nemških časopisov, da slovenski narodni voditelji zadržujejo napredek. Ob tem je opozoril, da bi sprejem napredka v tej podobi pomenil odpoved narodnosti. Slovenec, 1867, št. 15, str. 64.

²⁶ Verdelski J.: Nekaj o poduku našega naroda. V: Glasnik slovenski, 1859, št. 3, str. 63-64.

trobiti? /.../ prazno in zastoj, kar se v novinarskih delavnica h kuje, ter ni samo pregrešno zoper narode, ampak velikoveč zoper naj svetejši reč, zoper vero."²⁷

V ta slovensko-nemški antagonizem (znanstveni etos kot apoteza nemške identitete, poleg tega pa poudarjanje, da vera oziroma verni, konservativni narodi zadržujejo napredek) je bila vključena tudi evolucijska teorija, ki jo je sredi šestdesetih let sprejelo nekaj profesorjev in študentov na avstrijskih univerzah. To seveda ni ostalo neopaženo v slovenskem časopisju, v katerem je bilo poudarjeno, da na nemških vseučiliščih učijo novo znanost, "tisto modrijanstvo, ki s svojimi zmotami zemljopise, naravstvo, zgodovino in vse verstve znanstev in učenosti napolnjuje, ter išče brave ob vero, od Boga, mir in zveličanje pripraviti".²⁸ Javne omembe naravoslovnih spoznanj, ki so spodbijala katoliške dogme, so naletele na veliko pozornost, medijske polemike in javna nasprotovanja. Ob tem so slovenski časopisi poudarjali, da so darvinizem sprejeli predvsem nemški študenti. Takšen primer predstavlja poročilo z banketa nemškega politika in pesnika Arndta v Pragi, ki ga je organiziralo nemško študentsko društvo Germanija. V objavljenem poročilu je bilo navedeno: "Nekateri naravoslovci učijo, de je človek brat z opico, da se je v prvo izlegel iz naplava s solncam razgretiga; drugi pravijo, de ima dišo enako živinčetu; zopet drugi terdijo, de celo duše nima; /.../ 'burši' pa za pokoj duš svojih oslavljenecov pijejo! /.../ mi terdoserčni Slovani taki luči ne damo razsvetliti!"²⁹ Drugi primer, ki je vznemiril slovensko javnosti, je bil govor Oskarja Schimda ob nastopu funkcije rektorja na Karel-Francovi univerzi v Gradcu oktobra 1865. Dopisnik iz Gradca je v Slovincu zapisal, da je "rektor eden tistih Forscherjev, katerim je edini bog Stoff, vsako bogoslovje pa čenčarija". Ob tem je poudaril, da je predstavitev rektorjevih pogledov ("prostih preiskovanj") ob tako slovesni priložnosti neprimerna, posebej "hipoteza Darwinova (über die Entstehung der Arten)". V tem kontekstu je rektor namreč poudaril, da vera ne more postaviti meje "prostemu znanju". Znanje je namreč "absolut", prosto in nima nič opraviti z vero, niti z uredbami in samovoljnimi postavami kake cerkvene oblasti. Ob tem je Schmidt pojasnil, da je sprva nasprotoval evolucijski teoriji, ki pa jo je sprejel po izvedbi lastnih raziskav. Ob tem je dopisnik poudaril, da je Darwin še govoril o stvarjenju prvih organizmov, medtem ko rektor "meni nič tebi nič naznanja, da dan danes ni nobenega Darvinijanca, kateri ne bi stvarjenja kot nezapopadljivega čudeža negiral ali zanimal!" Rektor je sklenil govor s pomenljivimi besedami: "Zaupajte nam učenjakom!" Govor je po poročanju dopisnika presenetil zbrane, razen poročevalca Tagesposta, ki je naslednji dan napisal ugodno poročilo ("die Rede ward mit verdientem grossem Beifall aufgenommen"). Dopisnik Slovenca je v poročilu predstavil govorico, da je rektor član prostozidarske lože. Posebej je tudi izpostavil protest bogoslovnih študentov in zaupnico nemških študentov buršev. Omenjeno zaupnico rektorju, adresu ("Die Verunglimpfung des verhrten Herrn Rektors, Verfechter der freien Forschung") je podpisalo 232 od 620 študentov graške univerze. Ob tem je avtor posebej izpostavil, da je adresu podpisalo le malo slovenskih študentov. Dopisnik je izrazil pričakovanje, da bodo rektorja "zaletele puščice iz visokih krogov", zaradi česar je tudi z nejevoljo sprejel zaupnico. Protiudar so pripravljali študenti teološke fakultete, ki so začeli sestavljati bro-

²⁷ Zgodnja danica, 31. 3. 1859, št. 7, str. 55.

²⁸ Ein Schurke, der sein Vaterland nicht liebt!. V: Zgodnja danica, 25. 11. 1858, št. 24, str. 187.

²⁹ Košček slepe kulture. V: Zgodnja danica, 20. 3. 1862, št. 9, str. 72.

šuro.³⁰ Iz omenjenega dopisa se zrcali bojazen, da bi se študentom na avstrijskih šolah razkadil slovenski (beri krščanski) duh.³¹ Ta tema je bila v slovenski publicistiki navzoča do prve svetovne vojne.³² Zato je bil to tudi eden izmed razlogov za ustanovitev slovenskega vseučilišča v Ljubljani. Josip Puntar je trdil, da načrtovano slovensko vseučilišče ne bo "zavetišče in ognjišče svobodomiselnih propagande". Takšnem vseučilišču bi, po Puntarjevem mnenju, nasprotovali "odločilni činitelji". Ob tem pa je treba poudariti, da Puntar ni izključil možnosti sprejema znanosti na nekrščanski podlagi. Do tega bi lahko prišlo po preteku "še dokaj kulturnih kriz".³³

Najbolj celovit pregled evolucijske teorije v slovenščini, njene kritične analize, predstavlja neobjavljen teološki elaborat z naslovom "Mojzesov heksaameron in pa Darwinova teorija". Neznani avtor z domicilom pri Svetem Pavlu v Savinjski dolini je elaborat pripravil pred letom 1889. V njem je povzel kronologijo pogledov na nastanek človeka in razpravo o tej temi. V slednji so na kratko predstavljeni vsi tisti, ki so javno oporekali biblijski zgodbi o nastanku življenja. Avtor se je v besedilu skliceval na Biblijo, Lavoslava Gregorca (Mala apologetika ali Prijazni zagovori sv. katoliške vere) in J. M. S. (Lesefrüchte, Christlichen Freunden der Natur gewidmet), Martina Konrada (Lehrbuch des katholischen Glaubens und Sittenlehre), Leopolda Libermanna (Institutiones theologicae) in časopis Rad Jugoslovanske Akademije znanosti (30 zvezek).³⁴ Vso navedeno literaturo natančno citira, s čimer sestavek izpolnjuje kriterije znanstvenega članka. Namen prispevka je utemeljena zavrnitev darvinizma. Pri tem avtor uporablja neotomistično optiko. Poudarja namreč, da bi sprejem evolucijske teorije pomenil rušenje obstoječe civilizacije, ki temelji na krščanskih temeljih.

Avtor je kot prve nasprotnike biblijske dogme o nastanku vsega živega navedel "poganske gnostike in manihejce" iz drugega in tretjega stoletja. Kot naslednje nasprotnike navaja francoske enciklopediste, zlasti Voltaira in Rousseauja. Enciklopedisti so namreč "ustvaritev iz ničesa naravnost tajili". Slednjim je pripisal ključno zaslugo za razvoj materializma in panteizma. Stvarjenju iz nič so nato v 19. stoletju nasprotovali "t. i. moderni filozofi, veliki in mali prirodoslovci-naturforscherji in posebej geologi". Vprašanje začetka je bilo vprašanje o biblijski dogmi

³⁰ Rektorjev govor. V: Slovenec, 6. 12. 1865, št. 94, str. 378. Zaradi stališča posvetni fakultete do bogoslovja je kardinal Rauscher na začetku šestdesetih let 19. stoletja razmišljal o ustanovitvi katoliškega vseučilišča. Zgodnja danica, 14. 4. 1859, št. 8, str. 64. Zgodnja danica, 24. 11. 1859, št. 25, str. 190-191.

³¹ Slovenec, 1. 9. 1866, št. 70, str. 281.

³² Vasilij Melik, Peter Vodopivec: Slovenski izobraženci in avstrijske visoke šole 1848-1918. V: Zgodovinski časopis, 1986, št. 3, str. 275-281. Josip Puntar: Na poti do vseučilišča: prvi del. V: Dom in svet, 1909, str. 319-325.

³³ Josip Puntar: Na poti do vseučilišča: drugi del. V: Dom in svet, 1909, str. 355.

³⁴ Na Hrvaškem je javna razprava o Darwinovi teoriji potekala od leta 1870 dalje. V tej razpravi je sodeloval tudi dr. A. Kržan, Slovenec z Bizelskega, ki je v letih 1874-1877 objavil serijo člankov v Katoliškem listu. Ključni zagovornik evolucijske teorije, profesor Spiro Brusina je Kržana spoštoval zaradi njegovega treznega in učenega pristopa. Ob tem velja opozoriti, da je Jovan Hadži (po ustanovitvi ljubljanske univerze profesor zoologije) objavil več prispevkov o evolucijski teoriji v hrvaških časopisih. Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Slovenska matica (AS 621), šk. 36. Miroslav Zei: Darwinizem pri Slovencih. V: Knjiga o Darwinu. Ljubljana 1959, str. 265-269.

o neposredni ustvaritvi človeka. Prvi je temu javno oporekal v 17. stoletju kalvinec Izak Peyere, zdravnik iz Bordeauxa. Pomisleke o stvarjenju človeka so izrazili tudi enciklopedisti. Voltaire je med drugim nasprotoval dogmi o skupnem izvoru človeštva iz zveze med Adamom in Evo, saj je menil, da je zaradi različnih razpoznavnih lastnosti človeštvo nastalo iz več partnerskih zvez. Avtor elaborata navaja, da so Voltairu sledili naravoslovci, ki so oblikovali teorijo nastanka človeka z evolucijo iz manj razvitih živih vrst. Kot glavnega zastopnika navede Darwina ("te teorije - sicer ne toliko izumitelj, nego bolj tomačitelj"), kot osrednjega zagovornika pa Ernsta Häckla. Ob tem je posebej izpostavil, da Darwinovi teoriji nasprotujejo priznani naravoslovci, kot so Aleksander Humboldt, Rudolf Virchow, H. Burmeister, August Quenstedt in Charles Lyell. Kot osnovno krilatico evolucije je avtor izpostavil: "človek ni nič drugega kot žival, dasi najbolj razvita". Darwinu je očital, da svoje teorije ni podkrepil z dokazi, "kteri bi nas z logično doslednostjo primorali, da jim pritrldimo". Teorijo je zato označil za "ponajveč fantazijo". Avtor je izpostavil nekaj misli, ki so se mu zdele posebej sporne: živali imajo poleg nagona tudi um (primer lastnine), sposobnost govora, estetičen čut za lepoto, celo neki čut verske vdanosti. Pisca omenjenega elaborata je posebej motila omemba razvoja človeka po naravni poti v boju za obstanek. Ob tem je cinično pripomnil: "Zakaj pa potem človek ni podedoval vseh tistih lastnosti, ki bi mu olajšale preživetje?"

Avtor študije si je postavil retorično vprašanje: "Od kdaj je človek?" Odločno je zagovarjal hipotezo, da človek na Zemlji biva 6000 let, in nikakor ni pristal na "podaljševanje zgodovine" človeškega bivanja na več sto tisoč let. Menil je namreč, da so ocene, ki so se opirale na geološke najdbe in človeške izdelke iz kamene dobe ter izkopanine človeških ostankov, napačne. Ob tem velja opozoriti, da so bile najpomembnejše najdbe stavbe na lesenih kolih najdene 1853 v Züriškem jezeru; prav tako orodje iz različnih kovinskih dob na različnih najdiščih, okamenle človeške kosti, najdene skupaj s starodavnimi kostmi živali, med drugim tudi mamuta. Prelomna pa je bila najdba lobanje v dolini Neanderthal pri Düsseldorfu leta 1856. Avtor študije je ocene o starosti človeka zavrnil na temelju spoznanj znanstvenikov raziskovalcev. Tako je npr. navajal dr. Augusta Quenstedta (profesorja v Tübingenu, ki je obstoj človeka postavil v čas po koncu ledene dobe) in Charlesa Lyella ("geologa na glasu"). V zvezi z arheološkimi najdbami je navedel tudi dvom nekaterih raziskovalcev, da so najdeni ostanki morebiti živalskega izvora. Opozoril je, da vsi geologi in antropologi, ki zagovarjajo nebiblijsko teorijo, trdijo, da je bil človek prvotno v "stanju čisto surovem in divjem". Temu nasproti je pristavil zapis iz Geneze: "In ustvaril je Bog človeka po svoji podobi; po podobi božji ga je ustvaril, moža in ženo je ustvaril."

V sestavku je tematizirano tudi razmerje med darvinizmom in krščanstvom. Avtor je prepričan, da bi sprejem evolucijske teorije človeštvo vrnil med divjake, s čimer bi propadli civilizacijski dosežki ("... temu bi sledila doba, v kateri bi zavladala sebičnost in brezbožnost, moralna nerednost in anarhije. Omikani ljudje bi postali omikani divjaki, in svet bi se umaknil v temo najtrše moralne noči."). Darwinizem označi kot "ateizem v naj brezupni vrsti", hkrati pa meni, da je njegov namen priprava človeka na vero, da "Bog nima nikake zveze ali nikakor ne mara za zadeve človekove". Zaradi navedenega je avtor prepričan, da evolucijska teorija ne more biti skladna z Biblijo, predvsem s povestjo v prvi Mojzesovi knjigi, kakor tudi

ne s temeljnimi mislimi Razodetja (s padcem iz raja oziroma z izvirnim grehom in odrešenjem človeka). Opozoril je, da Darwin omenja Boga, ki pa ni Stvarnik. To je označil kot preiščeno prevaro. Zavrnil je tudi razmišljanje o svobodi kot "narurni neogibnosti". Dotaknil se je jezikoslovne heterogenosti, ki je kot prva sprožala dvome o resničnosti svetopisemske zgodbe o nastanku človeka. Opozoril je, da je sodobno primerjalno jezikoslovje ugotavljalo manjšo različnost med jeziki. To naj bi dokazovalo večjo sorodnost med jezikovnimi skupnostmi, kot je veljalo do tedaj.³⁵

V istem obdobju je izšel tudi prispevek Janka Pajka,³⁶ "Svobodne misli o naši izobrazbi", ki je kot prvi v slovenščini poskusil najti kompatibilnost med evolucijsko teorijo in Biblijo. Pajk je v članku analiziral okoliščine za razvoj omike. Kot pomemben pogoj za znanost je izpostavil svobodo. Slednja je namreč potrebna za razvoj izobrazbe, ki je dejavnik pri boju za obstanek. Ob tem je opozoril, da je "vsa zgodovina človeštva boj za obstanek, Kampf ums Dasein (struggle for the life)". Pajk je bil prepričan, da je izobrazba odločilna, saj odraža: "koliko moči in sredstev si je človek pridobil za obrambo". Avtor sestavka je verjel, da evolucijska teorija razkriva knjigo prirode, "spisano od one najvišje in najmodrejše moči, katero so najvišji duhovi človeštva spoznali v zakonih prirode: od Boga" ter v "najstarejšem spomeniku vere, Mojzesovi bibliji".³⁷

Pajkov poskus ni bil uspešen. Darvinizem je še zmeraj veljal za teorijo na nekrščanski podlagi. Kljub temu velja opozoriti, da so bile sprejete nekatere premise evolucijske teorije, predvsem razmišljanje o preživetju močnejših potomcev.³⁸ Medtem pa so se pri leposlovju izoblikovali drugačni standardi, kar je razvidno tudi iz ostrega odziva recenzentov pri Štrekljevem projektu Slovenskih narodnih pesmi. Le-ti so sintagmo "boga žvav" ocenili kot primer darvinizma in materializma. Karel Štrekelj je v pismu odboru Slovenske matice 2. junija 1896 zavrnil očitke kot neutemeljene ter poudaril, da kritiki uporabljajo "mahničevsko metodo".³⁹ Omenjena trenja med recenzenti in Štrekljem so predstavljala prvi nesporazum v seriji, kar je vplivalo na idejno-nazorska trenja v društvu Slovenska matica.⁴⁰ V dobi idejno-nazorske diferenciacije na začetku 20. stoletja je darvinizem dobil strastnega zagovornika v Gvidonu Sajovicu. V Naših zapiskih je v letih 1904-1905 objavil serijo člankov z naslovom "O človeškem pokolenju". Poleg Sajovica je na začetku 20. stoletja v smislu popularizacije evolucijske teorije deloval tudi Pavel Grošelj, ki je svoja spoznanja predstavil na številnih javnih predavanjih.⁴¹

³⁵ ARS, AS 621, šk. 36. Sestavek je napisal avtor, ki je imel domicil pri Svetem Pavlu v Savinjski dolini pred letom 1889.

³⁶ Janko Pajk je bil med prvimi, ki je pisal o problemu seksualnosti. 1897 je v Slovenskem pravniku objavil sestavek o "Notranjem gonu". Janez Polajnar: "Pfuj! To je gerdo": K zgodovini morale na Slovenskem v dobi meščanstva. Celje 2008, str. 60-61.

³⁷ Janko Pajk: Svobodne misli o naši izobrazbi. V: Kres, Poučen in znanstven list, 1881, št. 9, str. 512-516.

³⁸ Gvidon Sajovic: Predgovor. V: V naravi, Izbrani naravoslovni spisi Frana Erjavca. Ljubljana 1909, str. 3.

³⁹ ARS, AS 621, šk. 33.

⁴⁰ Željko Oset: Idejnopolični spori v Slovenski matici od konca 19. stoletja do prve svetovne vojne. V: Prispevki za novejšo zgodovino, 2009, št. 1, str. 93-108.

⁴¹ Miroslav Zei: Darvinizem pri Slovencih. V: Knjiga o Darwinu. Ljubljana 1959, str. 265-269.

* * *

"Kaj je kej novega po širokem svetu?" S tem naslovom je časopis Zgodnja danica predstavil encikliko Quanta Cura, ki jo je 8. 12. 1864 izdal papež Pij IX. Z okrožnico je papež "priklical, lažnjive nauke in napačne misli, ki jih sovražniki sv. Cerkve in človeške družbe med narode trosijo".⁴² Z encikliko je papež obsodil zmote razsvetljenjsko-liberalne dobe. Papež je prav tako nasprotoval tezi, da Cerkev ovira napredek znanosti in civilizacije. Sestavni del okrožnice je bil Syllabus, seznam 80 poglobitnih zmot. Med zmotami liberalne družbe so bile izpostavljene: panteizem, naturalizem, indiferentizem, latitudinarizem, socializem, komunizem in liberalizem. S tem seznamom je Cerkev formalno zavrnila naturalizem, moderno kulturo ter izrazila jasno in odločno nasprotovanje napredka na nekrščanski podlagi in napovedala vojno moderni-liberalni državi. Zaradi tega je bila objava okrožnice prepovedana v Rusiji, Franciji in Italiji. Syllabus je obsodil "lažen napredek" in liberalizem zaradi nekrščanske podlage, ob tem pa poudari, da načelno ne nasprotuje raziskavam novega.⁴³ Dunajski časniki so odločno zavrnil okrožnico, kot je izpostavila Zgodnja danica: "Še preden so jo videli". V tej razpravi se je časnik Neue freie Presse dotaknil darvinizma: "Med človekom in živino ni druge stene, kakor vraža in napuh, s čimer se naj prednje stvari povzdigujejo čez druge, ki so jim sužnje postale."⁴⁴ Encikliko je zavrnil tudi Laibacher Zeitung. V Zgodnji danici so opozorili, da se obnaša tako, "kakor bi bila v Ljubljana v sredi papeževih neprijatlov".⁴⁵

Na drugi strani pa je omenjeno okrožnico pozdravil dr. Jožef Muršec,⁴⁶ profesor na graški realki. Opozoril je, da "Svetna modrost vedno zavozi, pri čemer kot vzorčni primer navaja francosko revolucijo". Ob tem je poudaril pomen in zasluge Cerkve pri ohranjanju in zbiranju znanja.⁴⁷ Po besedah Muršeca je bilo ob izidu okrožnice stanje družbe sledeče: "Tje verti in suče spet modroslovna omotica doka na pol učenih osebičnikov sihdob tak silno, da se je najvišemu varhu večne resnice in ljubezni neobhodno potrebno zdelo, 80 najnevarniških zmot v svojej okrožnici 8. 12. 1864 očitno obsoditi in zavdariti po vesolnem svetu."⁴⁸

Kljub zavračanju naturalizma in materializma pa naravoslovje kot tako ni bilo sporno. Nasprotno, Cerkev je spodbujala preučevanje narave, ampak le kot spoznavanje Stvarnika in njegovega dela: "Kje se lepše in jasnejše razodeva modrost in ljubeznivost vsemogočnega Boga, kakor v njegovih stvareh? /.../ kaj bolj mehča in žlahtni srce, kaj bolj razvedruje pamet, kakor pečanje s narodo."⁴⁹ Podobno je

⁴² Zgodnja danica, 1. 1. 1865, št. 1, str. 8.

⁴³ Amercian library Association: Papal encyclicals online: Quanta Cura, pridobljeno 27. 7. 2009, <http://www.papalencyclicals.net/Pius09/p9quanta.htm>.

⁴⁴ Zgodnja danica, 1. 1. 1865, št. 1, str. 8.

⁴⁵ Zgodnja danica, 10. 1. 1865, št. 2, str. 16.

⁴⁶ Podpornik Slovenske matice, za katero je opravljal tudi poverjeniške naloge v glavnem mestu Štajerske. Prizadeval si je za podporno organizacijo, ki bi podpirala slovenske študente na takrat predlaganem vseučilišču v Zagrebu. V ta namen je poslal Slovenski matici v hrambo 100 goldinarjev, ki naj bi jih podarila kot štipendije slovenskim študentom v Zagrebu. ARS, AS 621, šk. 3.

⁴⁷ Od 26. 4. 2009 do 8. 11. 2009 je bila na Koroškem evropska razstava Macht des Wortes, katere namen je bil predstaviti pomen benediktinskega samostana Šent Pavl-Sankt Paul pri zbiranju knjižnega fonda in s tem priprave pogojev za raziskovalno delo.

⁴⁸ Jožef Muršec: Uspeh človeške modrosti. V: Čitalnica, 1866, št. 3, str. 189-195.

⁴⁹ Robič: Besedica o lepoti in koristi natoroznanskih vednosti. V: Novice, 10. 5. 1865, št. 19, str. 151.

razmišljal tudi Simon Šubic, ki je poudaril: "Kerščanstvo prerodovalo misli, mogočno podpiralo prostost in vednosti doslej sužnjega človeka, pa je vodilo tudi duha k natori, delu božjem. Enako mogočen je Bog, naj bo v živi ali v mertvi natori."⁵⁰

Kljub vsem pozitivnim odzivom v slovenskem tisku na papeško encikliko pa do njene uveljavitve ni prišlo, saj zato ni bilo potrebe. Poskus uveljavitve ob njeni razglasitvi predstavlja predlog spremembe pravil društva Slovenska matica. Leon Vončina je tako na prvem občnem zboru prvega slovenskega znanstvenega društva 11. maja 1865 predlagal dopolnitev člana, ki je opredeljeval namen društva. Vončina, ki je bil v funkciji predsedujočega, je predlagal dopolnitev prvega člana s tem besedilom: "sploh tudi take delavnosti, ktera bi utegnila kaliti resnice katoliške vere". V nagovoru je poudaril: "Bog naj blagovoli naše početje, da se širi prava krščanska omika in slava našega premilega naroda."⁵¹ Predlog ni bil obravnavan, saj so v društvu sprejeli stališče, da bodo s spremembami pravil počakali kakšno leto. Zaradi nesprejema predloga so iz društva izstopili štirje duhovniki.⁵² Zanimivo, da je zavrnitev predloga podprla tudi Zgodnja danica, saj je menila, da bi ta pomenil zapis samoumevnega dejstva. Luka Jeran je obžaloval (pre)majhno zastopanost duhovnikov v odboru, kjer so laiki predstavljali tri četrtine članskega sestava. Še pomembnejše se je Jeranu zdelo imenovanje duhovnikov v odbor za izdajanje knjig, saj bi bilo s tem "za vse prihodnje dobro zavarovano, da matica nikoli ne bo nobenega dela podpirala, katero bi utegnilo - kakor koli si bodi - slovenskemu narodu v nravno škodo biti". V primeru da bi duhovniki ocenil delo kot neprimerno za tisk, bi moral odbor takšno delo zavrniti.⁵³

Sklep

Teorija o evoluciji ni na krščanski, ampak na materialni, znanstveni podlagi. V tem stavku je zajeta srž procesa sprejema evolucijske teorije na Slovenskem in tudi v Evropi, sploh tam, kjer je imelo krščanstvo pomembno družbeno vlogo. Evolucijska teorija je bila kmalu po njeni objavi znana na Slovenskem, kljub temu pa o njej obstajajo redki javni zapisi v slovenščini. Obstoječi zapisi pa so do druge svetovne vojne pretežno proti njej. Po drugi svetovni vojni je bila teorija sprejeta na Slovenskem, tako zaradi znanstvenih argumentov kakor tudi idejnopolitičnih (poudarjanje materializma - historičnega, dialektičnega in antropološkega - kar je temeljna podmena marksizma).

⁵⁰ Simon Šubic: Pota človeške omike. V: Čitalnica, 1866, št. 3, str. 195-206.

⁵¹ Novice, 1. 6. 1865, št. 16, str. 127.

⁵² Zaradi zavrnitve "pravičnega in potrebnega predloga" so v dopisu, datiranem 31. 7. 1865, napovedali izstop Ivan Tuttek, dekan pri Svetem Lenartu v Slovenskih goricah in kaplan Franc Šrol v isti fari ter Jožef Divjak, duhovnik pri Sveti Ani v Slovenski Gorici. Naknadno je odstop naznanil tudi Andrenšek, duhovnik pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah. Tajnik Lesar je odgovor zapisal, da se je društvo zavzelo za stališče spoštovanja vere. Ob tem je Tuttko, kot nosilca pobude za odstop, prosil naj še naprej ostane društveni ustanovnik in poverjenik za Sveti Lenart. Kljub prošnji si dekan ni premislil. Poverjenik za Sveti Lenart je znova postal januarja 1873, ko je prevzel posle od dotedanjega poverjenika Dominika Čolnika, agilnega rodoljuba, ki pa je premalo pozornosti posvečal rednemu pošiljanju članarine in urejanju evidenc. ARS, AS 621, škatla 3. Prim. Igor Zemljič: Dominik Čolnik, pozabljeni narodnjak Slovenskih goric. Maribor 1993.

⁵³ Zgodnja danica, 20. 12. 1863, št. 36, str. 280-281. Slovenec, 3. 5. 1865, št. 32, str. 126-127.

Darvinizem je sprožal narodnostna trenja okoli vprašanja razmerja krščanske vere do modernizacije, ki se je skrivala pod oznako napredek. V nemški publicistiki je v 19. stoletju možno zaslediti tezo, da vera zavira znanstveni napredek. Temu so nasprotovali slovenski narodni voditelji, ki so postavili vero v narodni program. Ob tem se je postavljalo vprašanje, kakšno kulturo oziroma znanost Slovenci hočejo. V tem kontekstu moramo razumeti zavračanje "nemške oblike znanosti", ki so ji očitali, da je postavljena na nekrščanski podlagi. Zato tudi ne preseneča pozitiven sprejem okrožnice *Quanta Cura*, s katero je papež Pij IX. zavrnil naturalizem, liberalizem, materializem itd. Na Slovenskem je enciklika pomenila kodifikacijo obstoječega stanja, zaradi česar znotraj slovenskega narodnega tabora ni sprožala javnih razhajanj.

Evolucijska teorija je konec devetdesetih let 19. stoletja sprožila tudi manjša idejnonazorska trenja v Slovenski matici ob izdajanju Slovenskih narodnih pesmi. Nekateri ocenjevalci so pri presojanju primernosti pesmi uporabili neotomistično optiko oziroma dali prednost moralno-estetskim kriterijem. Zato so tudi črtali nekateri pesmi, ki bi lahko kazale na sprejem evolucijske teorije.

Željko Oset

THE RECEPTION OF THE THEORY OF EVOLUTION AND THE ENCYCLICAL QUANTA CURA

S u m m a r y

The Theory of Evolution is not based on the Christian foundations, but on material, scientific grounds. This sentence sums up the core of the process of the reception of the Theory of Evolution in Slovenia and also in Europe, especially where Christianity played an important social role. The Theory of Evolution became known in Slovenia soon after it was published, but public records with regard to it are nevertheless rare. The existing sources from before World War II mostly argue against it. After World War II, however, this theory was accepted in Slovenia because of the scientific as well as ideological-political arguments (the emphasis on materialism - historical, dialectic and anthropological, which is the basic supposition of Marxism).

Darwinism gave rise to national disputes with regard to the question of the relationship between the Christian religion and modernisation, denoted by the label "progress". A assumption that religion hindered scientific progress is noticeable in the German journalism of the 19th century. The Slovenian national leaders, who had established the faith in the national programme, opposed that idea. Here a question arose which culture or related science Slovenians strived to adopt. In this context we should understand the rejection of the "German form of science", reproached for not being based on Christian foundations. Therefore it was not surprising that the encyclical *Quanta Cura*, in which Pope Pius IX. rejected naturalism, liberalism, materialism, etc., was received positively. In Slovenia this encyclical meant the codification of the existing situation, which is why it did not result in any public disputes within the Slovenian national camp.

In the end of the 1890s the Theory of Evolution also caused minor ideological tensions in the Slovenska matica publishing house during the publication of Slovenian Folk Songs. While judging the appropriateness of the poems, some of the evaluators resorted to the Neothomist viewpoint and gave precedence to moral and aesthetic criteria. Therefore they also excluded certain poems that could indicate the adoption of the Theory of Evolution.

Preteklost razkrivajo orodja prihodnosti...

Sistory - portal Zgodovina Slovenije

www.sistory.si

Portal Zgodovina Slovenije - Sistory je izobraževalni in raziskovalni portal slovenskega zgodovinarstva. Z digitalizacijo zgodovinskih virov, literature in zgodovinskih analiz želimo omogočiti lažjo, celovitejšo in širšo dostopnost javnosti. Na takšen način zgodovinsko znanje o slovenski preteklosti vstopa tudi med laične in ne samo strokovne javnosti.

Namen portala je digitalizacija zgodovinskih virov, literature in vseh tistih vsebin, ki so najbolj zanimive za raziskovalce slovenske zgodovine, učitelje, profesorje, študente ali učence. S portalom Sistory hkrati promoviramo dognanja slovenskega zgodovinarstva in odpiramo prostor za mednarodne ter med disciplinarne razprave. Portal omogoča lokalno, nacionalno in mednarodno povezovanje na področju izobraževanja in raziskovanja.

Na spletnem portalu Zgodovina Slovenije – Sistory lahko brskamo po zgodovinskih dokumentih, tiskanih virih kot na primer po uradnih listih, ki so jih uporabljali naši pradedki, ali pa prelistavamo osrednje zgodovinske revije, zgodovinske analize oz. šolske učbenike, iz katerih so se zgodovine učile naše babice in dedki. Spletne strani niso zamišljene statično, temveč interaktivno, z dodajanjem novih povezav, vsebin, prispevkov, monografij ali virov.

Iščemo lahko po različnih vsebinskih rubrikah:

Viri – Arhivski – Tiskani – Zbirke podatkov – Literatura – Serijske publikacije – Monografije – Zgodovina in šola – Zgodovinski učbeniki – Biografika – Zgodovinski indeks citiranosti – Povezave – Forum

Zanimajo nas vaši odzivi, mnenja in predlogi!

Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, 1000 Ljubljana,
e-pošta: lnz@inz.si, tel. + 386 1 200 31 61